

เครื่องปั้นดินเผา ภูมิปัญญา 3 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง

รศ. ดร. จิรวัดน์ พระสันต์¹

ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ต่างให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสืบค้น เก็บรวบรวม วิเคราะห์ และจัดระบบข้อมูลทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนของตน ทั้งนี้เพื่อนำพาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งความรู้ (Knowledge Based – Society) ซึ่งเน้นการพัฒนาคนภูมิปัญญาท้องถิ่น (Knowledge Management) และนำความรู้ที่ได้รับการจัดระบบแล้ว ไปใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ การที่นานาประเทศที่เจริญแล้วต่างหันมาให้ความสำคัญกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่วางอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจ การสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน การพัฒนาทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งนับเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่สุดและถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ กล่าวคือการที่รัฐมุ่งให้ความสำคัญกับการบริหารงานที่มีมาตรฐานสากลและการทำงานที่มีประสิทธิภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักธรรมาภิบาล โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนและทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในทุกระดับชั้น ต่างต้องเร่งกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา กำหนดนโยบาย จัดทำแผน และกำหนดยุทธศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพ บนพื้นฐานของการจัดการกระทำกับข้อมูล และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน เพื่อนำความรู้ดังกล่าวไปใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างเป็นองค์รวม ในทุกมิติทั้งมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ในปัจจุบัน สังคมไทยได้พิสูจน์แล้วว่ารูปแบบการพัฒนาชุมชนตามแนวคิดแบบเดิมไม่เหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมไทยและไม่สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประชาคมโลก ดังนั้นแนวคิดหลักการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจสู่ประชาชนจึงเป็นแนวคิดใหม่ที่ถูกกล่าวถึง ความรู้ในระดับฐานรากของสังคมกลายเป็น

ประเด็นสาธารณะที่สังคมไทยให้ความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสาระแห่งความรู้ ควรต้องมีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของบุคคลและชุมชน ควรได้รับการวางแผนจากชุมชนตั้งแต่ระดับนโยบายการพัฒนาของชุมชนและยุทธศาสตร์ในการจัดการความรู้ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาการศึกษาของชาติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำริว่า การที่จะร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาชาติบ้านเมืองนั้น จะต้องมีการศึกษาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมไทยและเล็งเห็นประโยชน์ในการที่จะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของชาติ ดังพระบรมราโชวาทของพระองค์ (อ้างโดย จิรวัดน์ พระสันต์, 2547: หน้า 1) ในวันพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันพุธที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2509 ความตอนหนึ่งว่า

“...การศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นการศึกษาที่สำคัญและควรจะดำเนินควบคู่กันไปกับการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์เพราะความเจริญของบุคคลตลอดจนถึงความเจริญของประเทศและของโลก โดยส่วนรวมด้วยนั้น มีทั้งทางวัตถุและจิตใจ ความเจริญทั้งสองด้านนี้จะต้องมีประกอบกันเกื้อกูล และส่งเสริมกันพร้อมมูล จึงเกิดความเจริญที่แท้จริงได้ ประเทศทั้งหลายจึงต่างพยายามส่งเสริมการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมพร้อมไปกับการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์...”

¹ผู้อำนวยการสถานอารยธรรมศึกษา ไชย-สาละวิน มหาวิทยาลัยนเรศวร

หากกล่าวถึงความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านศิลปกรรมชุมชนจะพบว่า เครื่องปั้นดินเผานับเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีวิวัฒนาการควบคู่มาับวิวัฒนาการของมนุษยชาติ โดยมักจะปรากฏหลักฐานการถือกำเนิดในช่วงสังคมที่มนุษย์รู้จักการทำสิกรรม ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นและอารยธรรมเครื่องปั้นดินเผา การผลิตเครื่องปั้นดินเผาต่างก็มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันไปไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลากระบวนการผลิตหรือโดยเฉพาะลักษณะรูปแบบศิลปะของเครื่องปั้นดินเผา

สำหรับประเทศไทยแล้ว มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินสยามอันเป็นประเทศไทยทุกวันนี้ มีความรู้และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่สามารถผลิตภาชนะดินเผาขึ้นใช้เมื่อเกือบ 10,000 ปีมาแล้ว แม้ว่าหลักฐานเกี่ยวกับภาชนะที่เกี่ยวกับดินเผาที่เก่าที่สุด ซึ่งนักโบราณคดีคิดค้นในถ้ำบนเทือกเขาของจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะมีอายุไม่น้อยกว่า 8,000 ปี แต่การที่เศษภาชนะดินเผาเหล่านั้นฝังดินรวมอยู่กับเครื่องมือหินกะเทาะของมนุษย์ที่นักวิชาการเชื่อว่า ยังเป็นสังคมที่มีลักษณะเศรษฐกิจแบบแสวงหาอาหารตามธรรมชาติด้วยการร่อนแร่เพนเจอร์ เพราะยังไม่รู้จักผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงชีพ จึงเป็นเหตุให้เชื่อกันว่าเป็นหลักฐานของการมีภาชนะดินเผาที่เก่าที่สุดแหล่งหนึ่งของโลกและมีพัฒนาการไม่น้อยกว่า 8,000 ปี (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2550: หน้า 3) จากการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี นักโบราณคดีได้ค้นพบหลักฐานที่บ่งชี้ถึงแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในยุคก่อนประวัติศาสตร์กระจายอยู่ทั่วประเทศ ได้แก่ ภาคเหนืออยู่ที่เชียงราย เชียงใหม่และน่าน ภาคกลางอยู่ที่จังหวัดอุทัยธานี ลพบุรี กาญจนบุรีและราชบุรี ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบที่จังหวัดเลย อุดรธานี กาฬสินธุ์ มหาสารคาม อุบลราชธานี บุรีรัมย์ นครพนมและสกลนคร ภาคใต้ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

ประวัติศาสตร์ในการทำเครื่องปั้นดินเผานับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 – 16 เป็นต้นมา ในพื้นที่ราชอาณาจักรไทยได้ปรากฏแหล่งเตาเผาตั้งกระจายอยู่ตามากมายหลายแห่ง แต่ถ้าหากพิจารณาเฉพาะแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญจะพบว่า มีแหล่งผลิตที่สำคัญอยู่ 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ บริเวณภาคเหนือตอนบน ได้แก่ แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาของอาณาจักรล้านนา บริเวณภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาของอาณาจักรสุโขทัยรวมถึงจังหวัดพิษณุโลกด้วย และบริเวณภาคกลาง ได้แก่ แหล่งเครื่องปั้นดินเผาในอาณาจักรอยุธยา (กฤษณา

ศรีและคณะ, 2535: หน้า 9) จากหลักฐานดังกล่าวแหล่งเครื่องปั้นดินเผาที่มีข้อมูลที่ดีสุดน่าจะ ได้แก่ บริเวณจังหวัดสุโขทัย ทั้งนี้เพราะเครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวได้รับการศึกษาค้นคว้ากันมากที่สุดจากบรรดานักวิชาการสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะในประเด็นของการเริ่มต้นการค้าและถึงยุคการเสื่อมสลายของเครื่องปั้นดินเผา

นับแต่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 เป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่าไม่มีการทำเครื่องเคลือบดินเผาในเมืองไทยอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ทั้งนี้เพราะเครื่องเคลือบดินเผาจากเมืองจีน ซึ่งเป็นสินค้ามีคุณภาพผลิตได้เป็นจำนวนมากและราคาถูกยังคงครองตลาดเมืองไทยอยู่ตลอดมา แต่สำหรับการผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อดินธรรมดาและเนื้อดินแกร่งที่ไม่เคลือบนั้น ยังคงมีการดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่องเนื่องจากเครื่องปั้นดินเผาทั้งสองชนิดนี้จะเป็นสิ่งของเครื่องใช้จำเป็นที่เกี่ยวข้องอยู่ในชีวิตประจำวัน ดังจะเห็นได้จากยังคงมีการผลิตอยู่โดยทั่วไปในท้องถิ่นต่าง ๆ ตลอดมา (ณัฐภักดิ์ จันทวิษ, 2529: หน้า 16)

จากรากฐานของวัฒนธรรมการทำเครื่องปั้นดินเผาดังกล่าว จึงทำให้ในทุกวันนี้ได้มีการทำเครื่องปั้นดินเผา โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อดินธรรมดา ปรากฏอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยทั่วไป และมีแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อแกร่งไม่เคลือบอยู่ในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ แต่แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นที่จะยกเป็นกรณีตัวอย่างของเครื่องปั้นดินเผาไทยร่วมสมัย ที่มีการทำสืบทอดกันมาแต่โบราณและมีผลิตภัณฑ์ที่ประณีตงดงาม มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีนั้น ได้แก่ แหล่งบ้านเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี แหล่งบ้านหมืองกง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา แหล่งบ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา และแหล่งบ้านทุ่งหลวง จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

ในส่วนของภาคเหนือตอนล่าง ปัจจุบันยังคงมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผากระจายอยู่เกือบทุกจังหวัด โดยเครื่องปั้นดินเผาของแต่ละแหล่งผลิตต่างก็มีลักษณะรูปแบบศิลปะและการจัดการที่แตกต่างกันไปอย่างไรก็ตามจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาทั้งหลายในภาคเหนือตอนล่างได้พยายามพัฒนาตนเองทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการจัดการเครื่องปั้นดินเผา เพื่อให้ก้าวหน้าและก้าวหน้าระบบธุรกิจและสภาพเศรษฐกิจ เพื่อให้เครื่องปั้นดินเผาในชุมชนของตนกลายเป็นสินค้าที่

สามารถสร้างรายได้หล่อเลี้ยงชีวิตได้อย่างมีศักยภาพ แต่ภาพรวมที่ปรากฏในปัจจุบันจะพบว่าแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในภาคเหนือตอนล่างส่วนใหญ่ยังไม่สามารถพัฒนารูปแบบศิลปะให้ก้าวหน้าไปจากจุดเริ่มต้นเท่าใดนัก อีกทั้งหากพิจารณาในเชิงธุรกิจด้วยแล้ว ยังจะเห็นภาพอีกมิติหนึ่งของสินค้าอันหมายถึงเครื่องปั้นดินเผาของภาคเหนือตอนล่างยังวนเวียนอยู่เฉพาะลวดลายที่ท้องถิ่น และยังเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่ไม่สามารถพัฒนาจากอรรถศิลป์ได้เคยสร้างทำมาไปสู่จิตรศิลป์ หรือกลายเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีการพัฒนาจากอรรถศิลป์ได้เคยสร้างมาไปสู่ผลิตภัณฑ์ หรือกลายเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีการพัฒนาอย่างหลายรูปแบบจนสามารถตอบสนองทุกความต้องการได้อย่างครอบคลุม กระนั้นก็ตามในภาคเหนือตอนล่างก็ยังมีแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สามารถพัฒนาทั้งลักษณะรูปแบบและการจัดให้ก้าวไปสู่ตลาดการค้าทั่วประเทศอย่างสง่างาม นั่นคือชุมชนเครื่องปั้นดินเผา เช่น กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง ตำบลทุ่งหลวง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย ตำบลหนองอ้อ อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เป็นต้น

วัฒนธรรมการปั้นเครื่องปั้นดินเผา

ในสภาพปัจจุบัน ชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาดังกล่าว ยังถือกำเนิดในช่วงระยะเวลาแตกต่างกัน แต่ลักษณะรูปแบบศิลปะและการจัดการชุมชนเครื่องปั้นดินเผาของ 3 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง กลับมีลักษณะคล้ายกันคือ โดยรวมกลับยังคงมีลักษณะการแบบดั้งเดิม ซึ่งไม่ได้ส่งผลด้านบวกต่อระบบเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของผู้คนในหมู่บ้านได้เท่าที่ควรจะเป็น

เพื่อให้สามารถมองเห็นภาพของความแตกต่างระหว่างลักษณะรูปแบบศิลปะและการจัดการชุมชนเครื่องปั้นดินเผาของ 3 จังหวัดภาคเหนือตอนล่างอย่างกระจ่างชัด ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษา ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อชุมชนเครื่องปั้นดินเผาของ 3 จังหวัดในเขตภาคเหนือตอนล่าง รวมทั้งชุมชนเครื่องปั้นดินเผาทั้งประเทศไทยโดยรวม รวมทั้งเอาผลการศึกษานี้ไปปฏิบัติท้องถิ่นและภูมิภาคอื่น ๆ ของชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรมไปต่อยอด เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในเชิงพาณิชย์ได้

จุดเด่นของการใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาชุมชน จึงอยู่ที่ “ความหมาย” และ “กระบวนการ” ที่ใช้ โดยในส่วนของ “ความหมาย” ประกอบด้วย ความหมายตามทัศนะของประชาชนที่จะทำการพัฒนาไม่ใช่ความหมายในทัศนะของนักวิจัย (Pelto, Pertti J. and Gretel H. Pelto, 1970: หน้า 14 – 15) เพราะการให้ความหมายสิ่งต่าง ๆ ตามทัศนะของประชาชน จะป้องกันไม่ให้นักวิจัยนำกรอบแนวคิดของตนเองไปครอบงำประชาชน หรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่ตนเองจะเข้าไปทำการศึกษาและพัฒนา อันจะส่งผลให้ผลที่ได้จากการพัฒนา (Development Outcome) ไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนเป้าหมาย

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยเชื่อว่าชุมชนปฏิบัติการด้านความรู้ศิลปกรรม (Community of Arts Practice) หรือ CoAP ทั้งนี้ การสืบค้นและการสำรวจข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น นับว่ามีความสำคัญที่สุด ซึ่งมีได้จำกัดอยู่เพียงการสืบค้นเพื่อหาพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ หรืองานฝีมือที่ชุมชนผลิตอยู่เท่านั้นเพียงเท่านั้น เพราะวิธีคิดดังกล่าวนับเป็นการแยกส่วนผลผลิตทางความคิดออกจากระบบคิดและระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสรรพสิ่งรอบ ๆ ตัว ซึ่งท้ายที่สุดจะนำมาซึ่งความล้มเหลวในเรื่องการพัฒนารูปแบบ

ผลิตภัณฑ์และการจัดการชุมชน รวมทั้งกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบยั่งยืนในขั้นตอนต่อไป

หากมองภาพปัจจุบัน แม้ในสถานการณ์ที่เครื่องปั้นดินเผากำลังถดถอย แต่ด้วยลักษณะเฉพาะตัวของเครื่องปั้นดินเผาที่มีความซับซ้อนในการผลิตสูง และต้องใช้เวลาในการทำยาวนาน จึงทำให้ราคาจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาดูเหมือนว่ามีราคาค่อนข้างสูง สำหรับผู้ซื้อส่วนใหญ่ที่มีรายได้น้อยอยู่ดี แม้ว่าจำหน่ายในราคาที่เกือบจะไม่ได้กำไรเลยก็ตาม กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ จึงต้องการหาทางออกโดยการพยายามออกแบบลวดลายและสร้างผลิตภัณฑ์จากเครื่องปั้นดินเผานิดอื่นของตน แต่ด้วยข้อจำกัดด้านความเข้าใจในหลักการออกแบบผลิตภัณฑ์ในเชิงศิลปกรรม และหลักการออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ที่ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับความต้องการของตลาด หรือผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ ได้ ผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่จากเครื่องปั้นดินเผาหลายชนิดของกลุ่ม จึงไม่ประสบผลสำเร็จด้านการจำหน่ายอย่างแท้จริง

ในฐานะนักวิจัยและนักวิชาการด้านศิลปกรรมท้องถิ่นที่ทำงานเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งได้เห็นความจำเป็นและความต้องการของสมาชิกกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา จึงเห็นควรในการระดมสรรพกำลังของชุมชนไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถอยู่ร่วมและสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและวิธีชุมชนปฏิบัติการด้านความรู้ศิลปกรรม (Community of Arts Practice) เพื่อค้นหาพัฒนาวิธีวิทยาใหม่ๆ เพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชน วิธีการของ CoAP น่าจะนำมาใช้เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการออกแบบรูปแบบที่เหมาะสมด้านการพัฒนาชุมชน เพื่อให้สังคมไทยเคลื่อนไปสู่การเป็นสังคมแห่งปัญญาอย่างแท้จริงได้ โดยโครงการวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นกุญแจสำคัญของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เป็นสังคมฐานความรู้ที่มีความเข้มแข็งและมีพลังทางปัญญา

รวมทั้งการขยายผลการวิจัยและวิธีการวิจัยสู่ชุมชนปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่น 3 จังหวัดในเขตภาคเหนือตอนล่าง และเป็นแหล่งเรียนรู้ของสาธารณชนทั่วไป รวมทั้งเพื่อให้ชุมชนอื่นหรือสาขาอาชีพท้องถิ่นชนิดอื่นสามารถนำขั้นตอนและวิธีการวิจัยผลิตภัณฑ์ที่ใช้ฐานการวิเคราะห์เป็นฐานการออกแบบไปใช้เป็นกรณีตัวอย่างการ

พัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของตนได้นอกจากนี้จากการที่กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาดังกล่าว จะนำไปสู่เส้นทางการท่องเที่ยวสำคัญที่เกิดจากผลจากการวิจัย เรื่องนี้จะมีนัยสำคัญเชิงประโยชน์อันเกื้อกูลกันระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้บริโภคกับชุมชน ด้วยการทำให้นักท่องเที่ยวและผู้บริโภคเห็นคุณค่าของชุมชนปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่นและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนปฏิบัติการทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่นของ 3 จังหวัดในเขตภาคเหนือตอนล่าง ให้มีความเข้มแข็งไปด้วยพร้อมกัน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน 3 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง

ประกอบด้วยกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย และกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ชุมชนบ้านมอญ จังหวัดนครสวรรค์

ภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านมอญ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่าเป็นการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้วยการบอกให้ทำ เมื่อมีความชำนาญในเบื้องต้น ผู้ที่ปั้นได้ก็จะใช้หลักครูพักลักจำในงานอื่น ๆ ที่พบเห็นและสามารถนำมาพัฒนางานของตัวเองได้ คนมอญกำหนดลักษณะของความสัมพันธ์ในด้านนี้ไว้ในลักษณะครูกับลูกศิษย์ ครูคือผู้ปั้น ลูกศิษย์คือลูกมือ ซึ่งจะพัฒนาขึ้นมาเป็นครูก็ต้องผ่านการเป็นลูกมือของครูมาก่อน หน้าที่ของลูกศิษย์คือการเตรียมดินให้กับครู เริ่มตั้งแต่การชะดินมาตีกลอนเตรียมไว้ให้ครู การชักปั้นให้ครู การยกปั้นวางให้ครู ในการตีกลอนครูจะสอนลูกศิษย์ว่าตีกลอนขนาดใด สำหรับภาชนะเครื่องปั้นดินเผาแบบใด เล็กหรือใหญ่ ผสมดินทรายในสัดส่วนเท่าไร เมื่อเป็นลูกศิษย์อยู่ระยะเวลาหนึ่งครูก็จะสอนให้ตามความพร้อม นับว่าเป็นการสืบสานภูมิปัญญาการปั้นเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญไว้เป็นอย่างดี แต่ในปัจจุบันมีการผสมผสานระหว่างมอญและคนไทยเกี่ยวข้องกันด้วยการแต่งงานหรือความสัมพันธ์ใกล้ชิดในการพึ่งพาอาศัยกันทำให้มีการถ่ายทอดความรู้ในการปั้นเกิดขึ้นในวงกว้าง

นอกจากนี้ การที่มีคนต่างถิ่นที่เรียกว่า “พ่อค้าคนกลาง” เข้ามาเป็นผู้มีบทบาทในการออกแบบทั้งรูปทรงและลวดลายของเครื่องปั้นดินเผา จึงเป็นโอกาสที่เครื่องปั้นดินเผาของบ้านมอญจะขยายตลาดออกไปทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังนับว่าเป็นความโชคดีของคนบ้านมอญ เพราะการตัดสินใจเข้ามายังชุมชนทำให้ความสะดวกสบายและความเจริญเข้ามาในชุมชนเป็นอย่างมาก รวมทั้งได้มีการนำเอาเทคโนโลยีการผลิตเครื่องปั้นดินเผามาใช้ ทำให้สามารถผลิตทันต่อความต้องการของตลาด และสามารถเปิดตลาดโดยมีรูปแบบของภาชนะดินเผาใหม่ เช่น กระถาง แจกัน ทำให้คนบ้านมอญดำรงอาชีพนี้ต่อไป

สำหรับเครื่องปั้นดินเผาของบ้านมอญ ที่เป็นสินค้าเพื่อการจัดจำหน่ายประกอบด้วย 3 ประเภท คือ

1. ประเภทการใช้สอย
2. ประเภทของประดับตกแต่ง
3. ประเภทของที่ระลึก

ภูมิปัญญาของชุมชนบ้านท่าโพธิ์จังหวัดพิษณุโลก

ภูมิปัญญาของชุมชนบ้านท่าโพธิ์ ความรู้ทางด้านเครื่องปั้นดินเผานั้นช่างส่วนใหญ่ไม่ได้ออกแบบรูปทรงและลวดลายด้วยตนเอง แต่มีความสามารถในการผลิตที่ตนเองถนัดที่เรียนรู้จากบรรพบุรุษที่ผสมผสานกับรูปแบบที่นำมาจากแหล่งอื่น ๆ เช่น จากสื่อมวลชน หนังสือและต้นแบบที่พ่อค้านำมาให้ผลิต มาประยุกต์แบบจากประสบการณ์การทำงาน โดยสามารถปรับเปลี่ยนรูปทรงจำนวนช่องไฟในการเขียนลาย และประยุกต์ลวดลายได้เป็นอย่างดี

จากการที่ชุมชนอยู่ใกล้มหาวิทยาลัยนเรศวร ทำให้กลุ่มนักวิชาการด้านเครื่องปั้นดินเผาที่เข้ามาอบรมเรื่องวัตถุดิบและขั้นตอนการผลิต รวมทั้งกลุ่มนักเรียน นิสิต นักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ ที่เข้ามาศึกษาดูงานอย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่ชุมชนให้ความสำคัญมากที่สุด คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มักจะซื้อเครื่องปั้นดินเผาเป็นประจำทุกวัน ทำให้รูปแบบเป็นศิลปกรรมร่วมสมัยมากขึ้น

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ชุมชนท่าโพธิ์ จังหวัดพิษณุโลก

สำหรับเครื่องปั้นดินเผาของบ้านท่าโพธิ์ ที่เป็นสินค้า
เพื่อการจำหน่ายประกอบด้วย 3 ประเภท คือ

1. ประเภทการใช้สอย
2. ประเภทของประดับตกแต่ง
3. ประเภทของที่ระลึก

ภูมิปัญญาของชุมชนบ้านทุ่งหลวงจังหวัดสุโขทัย

การปั้นเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนทุ่งหลวง
อำเภอลี้รีมาศ จังหวัดสุโขทัย

จากการที่มีหน่วยงานของภาครัฐ เช่น กรมการพัฒนา
ชุมชน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 2 ที่เข้ามาเพื่อพัฒนา
อาชีพเครื่องปั้นดินเผา พาณิชย์จังหวัดสุโขทัยมาอบรมเรื่อง
ส่งเสริมการตลาดโดยการไปออกร้านค้าสาธิตและจำหน่าย
สินค้ายังสถานที่ต่าง ๆ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความ
คิด ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังมีศูนย์เครื่องปั้นดินเผาบ้าน
ทุ่งหลวงเป็นการรวมตัวกันเป็นกลุ่มผู้ผลิตจะก่อประโยชน์
ต่อชุมชนมาก เป็นการสร้างเสถียรภาพควบคู่กับระบบทุน
ซึ่งเป็นที่สนใจแก่นักวิชาการ นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน
อยู่เสมอจนเกิดเป็นการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน จนเป็นที่
สังคมให้การยกย่องและยอมรับโดยทั่วไป แต่การรวมตัวกัน

ของชุมชนก่อประโยชน์และความขัดแย้ง ในขณะเดียวกัน
ในด้านบวกการรวมตัวกันของชุมชนก่อประโยชน์และความ
ขัดแย้งในขณะเดียวกัน ในด้านบวกการรวมตัวกันก่อให้เกิด
การเรียนรู้ร่วมกันและมีพลังในการทำงาน ในด้านลบจะเกิด
การระแวงกันในเรื่องผลประโยชน์ จนเกิดการแยกกลุ่มใหม่
ขึ้น เพื่อแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าว

สำหรับเครื่องปั้นดินเผาของบ้านทุ่งหลวงที่เป็นสินค้า
เพื่อการจำหน่ายประกอบด้วย

1. ประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน
2. ประเภทเครื่องใช้
3. ประเภทภาพบุคคล และ
4. ประเภทเครื่องประดับ

ภูมิปัญญาของชุมชนบ้านเกาะน้อยจังหวัดสุโขทัย

ภูมิปัญญาของชุมชนบ้านเกาะน้อย จังหวัดสุโขทัย ยัง
การทำเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนยังมีการทำน้ำเคลือบที่
เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ชาวบ้านต้องการสูตรน้ำ
เคลือบตามแบบโบราณที่ยังไม่มีการค้นพบ และต้องการ
สูตรน้ำเคลือบสีใหม่ จึงมักแสวงหาแหล่งดินตามที่ต่าง ๆ
เพื่อนำกลับมาทำน้ำเคลือบ ประกอบกับชุมชนเกิด
พฤติกรรมเก็บสูตรน้ำเคลือบที่ตนค้นพบได้เป็นความลับใน
กลุ่มเครือญาติ จึงเป็นการเร่งให้เกิดพฤติกรรมแสวงหาสูตร
น้ำเคลือบด้วยตนเอง นอกจากการคิดค้นสูตรน้ำเคลือบแล้ว
ชุมชนยังมีวิธีการผลิตที่เกี่ยวข้องกับความงามทางศิลปะ ซึ่ง
ชุมชนจะเลียนแบบของเก่าเพื่อตอบสนองความพึงพอใจ
ของตนเอง และประยุกต์แบบใหม่เพื่อให้เป็นตัวเลือกในการ
จำหน่ายมากขึ้น

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนบ้านเกาะน้อย จังหวัดสุโขทัย

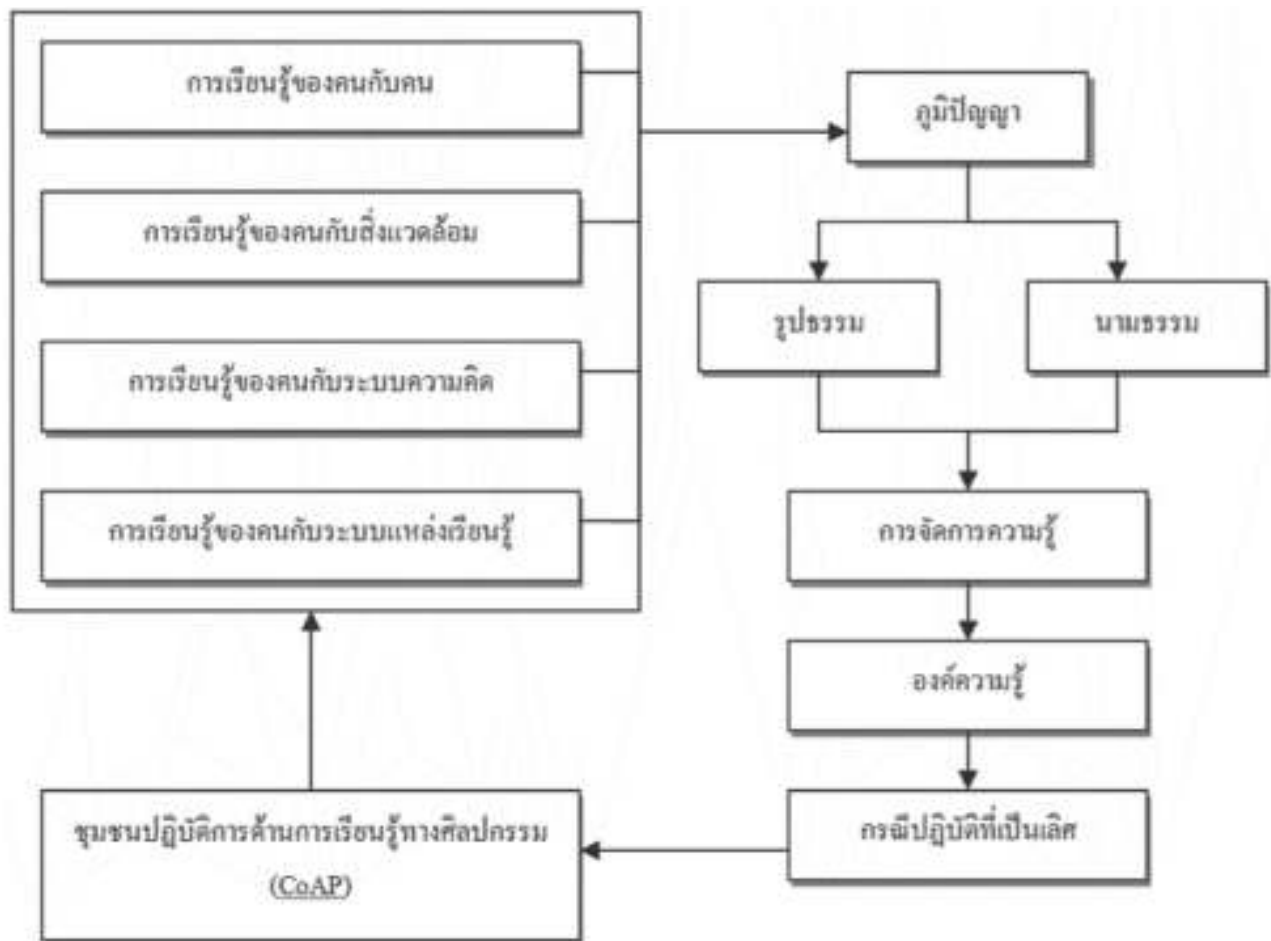
สำหรับเครื่องปั้นดินเผาของบ้านเกาะน้อยที่เป็นสินค้าเพื่อการจำหน่ายกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ประกอบด้วย เครื่องปั้นเคลือบและเผาเนื้อแกร่งไม่เคลือบ เนื้อดินที่นำมาใช้ผลิตเป็นดินเนื้อละเอียด เมื่อเผาออกสีเทาหรือสีเทาดำ การเขียนลายประดับ การเผาและการเคลือบ ทำด้วยฝีมือประณีต เครื่องปั้นเคลือบที่เป็นภาชนะมีหลายรูปแบบ ส่วนการเคลือบภาชนะ มีทั้งที่เคลือบสีเขียวแบบศิลาดล (Celadon) เคลือบสีขาว เคลือบสีน้ำตาล เคลือบสองสี ส่วนการตกแต่งลวดลาย มีทั้งการเขียนลวดลายด้วยสีก่อนเคลือบกับการขูดขีดเป็นลวดลายที่ต้องการบนภาชนะ

ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ที่พบในการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสืบค้นด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในมิติต่าง ๆ และการทำความเข้าใจกับความเชื่อมโยงของบริบททางสังคมที่ถูกเรียงร้อยเข้าด้วยกันจนเกิดชุมชนในลักษณะใหม่ องค์ความรู้ของชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ที่ถูกสะท้อนออกมาในรูปของศิลปกรรมและวิถีชีวิตของผู้คนในมิติต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนในการแก้ไขและเผชิญกับวิกฤติทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น จากการศึกษาพบว่า

ปราชญ์ที่อาศัยอยู่ในชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ ล้วนเป็นผู้ซึ่งมีความสามารถในการสร้างสรรค์องค์ความรู้ที่มีความหลากหลาย และยังสามารถตอบสนองความต้องการของผู้คนได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่น ความรู้ด้านศิลปกรรมท้องถิ่นที่มีความสวยงาม แต่งไว้ด้วยความเชื่อศาสนา ซึ่งถึงแม้ว่าจะเกิดจากความรู้สึกรักคิดและประสบการณ์ของผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาอันประกอบด้วยทฤษฎีและกฎเกณฑ์ทางศิลปะ แต่ผลงานในเชิงศิลปะที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นได้สะท้อนถึงความรู้ความสามารถ ความเชื่อและความเข้าใจในชีวิตอย่างลุ่มลึกผ่านกระบวนการจัดเกลาทางสังคมและการมีส่วนร่วมในจารีตประเพณี วิถีชีวิตและพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วยมุมมองของ “คนใน” ภูมิปัญญาที่พบจึงมีความสัมพันธ์กับความสมดุลระหว่างสรรพสิ่งเพื่อเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่คือ สันติสุขของผู้คนในชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ ดังนั้นเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม 3 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง จึงสะท้อนเส้นทางของความเชื่อ ความรักและสัญญาทางสังคม (Social Contracts) ที่ศิลปินมีต่อผู้คนและสรรพสิ่ง เท่า ๆ กับการสะท้อนถึงความเชื่อและความรู้สึกที่ศิลปินมีต่อตนเอง ดังตารางต่อไปนี้

ชุมชนปฏิบัติการด้านความรู้ CoAP นำร่อง ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย จังหวัดสุโขทัย

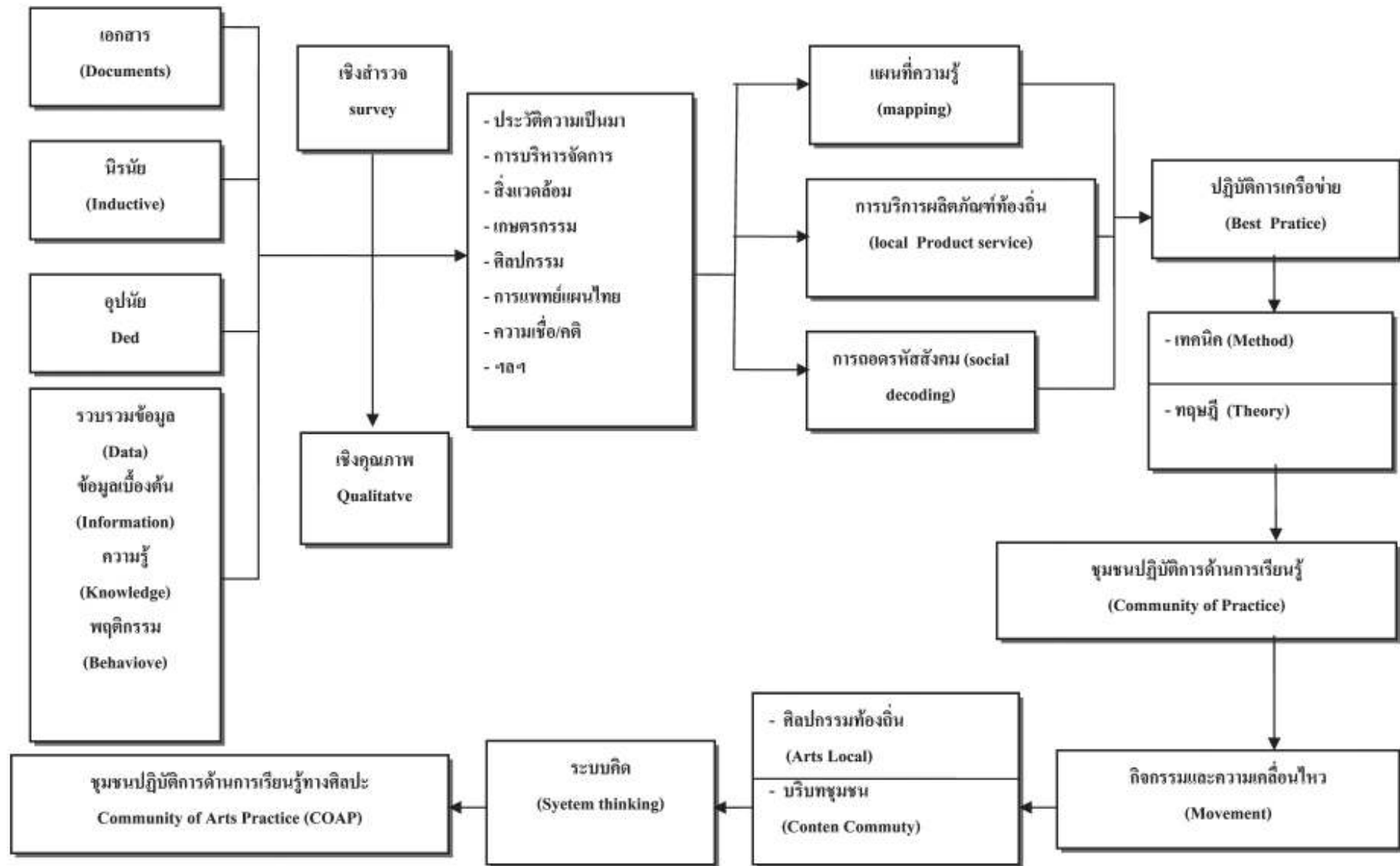
ตาราง 1 แสดงการเรียนรู้ของชุมชนปฏิบัติการด้านศิลปกรรม 3 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง

จากการกระบวนการวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้พบรูปแบบของการวิจัย ระหว่างสัมพันธ์กับศิลปกรรมท้องถิ่นกับบริบทของชุมชน นับเป็นการผสมผสานขององค์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการคิดและกระบวนการปรับตัวของคนไทยเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยปกติสุขภายในชุมชน ทั้งนี้ผลจากการที่คนไทยมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ทั้งในและนอกสังคมไทยเป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับธรรมชาติแวดล้อม ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทยและความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติของคนไทย ศิลปกรรมท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่สังคมไทยเห็นว่ามีค่า มีการใช้ ปรับเปลี่ยน ประยุกต์และสืบทอดต่อกันมาของคนไทยรุ่นแล้วรุ่นเล่า โดยอาศัยกระบวนการจัดเกลาทางสังคม (Socialization Process) การกระทำทางสังคม (Social

Action) และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) เป็นกลไกหรือเครื่องมือที่สำคัญในการรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมหรือพันธุ์ของตน และแสดงออกมาในรูปของศิลปกรรมท้องถิ่นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

จากแนวคิดดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยได้พบรูปแบบของชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ศิลปกรรม (Community of Arts Practice) หรือ CoAP ทั้งนี้ ในการจัดทำชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ศิลปกรรมนั้น เป็นการสืบค้นและการสำรวจข้อมูลและเชื่อมความรู้นั้นเข้าด้วยกัน นับว่ามีความสำคัญที่สุดอันจะส่งผลถึงการจัดการความรู้แบบยั่งยืน โดยผู้วิจัยเสนอรายละเอียดของรูปแบบ CoAP ดังนี้

ตาราง 2 แสดงรูปแบบของชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ศิลปกรรม (Community of Arts Practice) หรือ CoAP

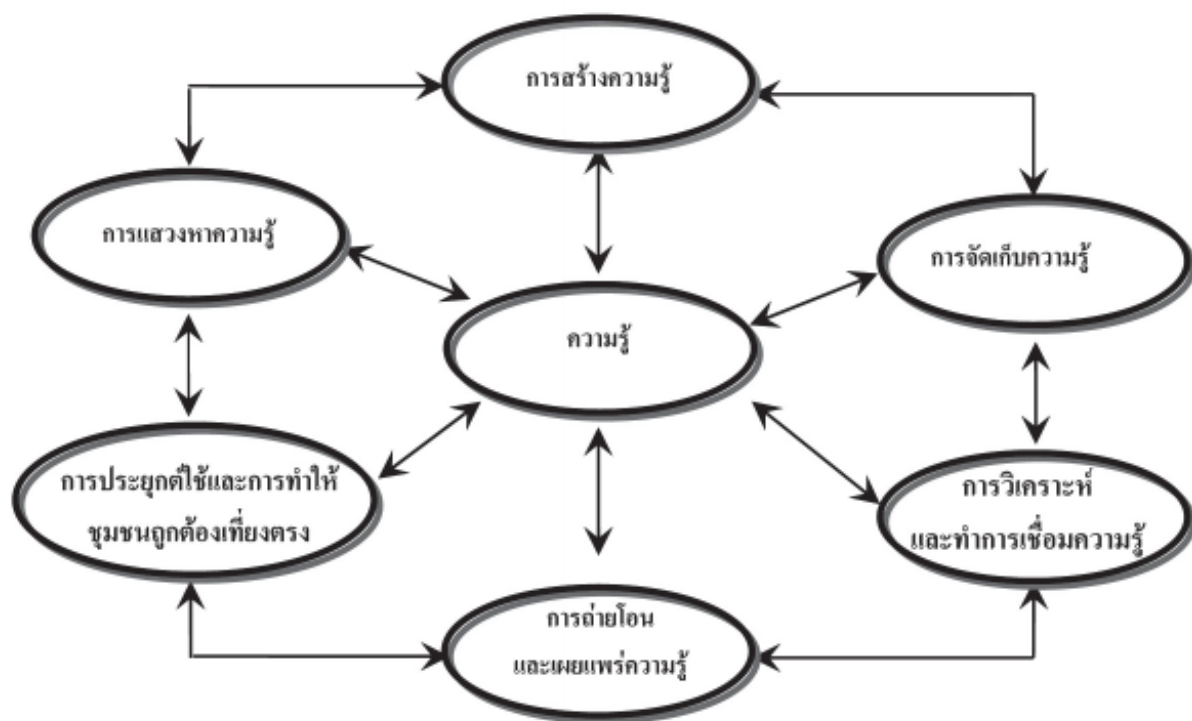
จากการวิจัยพบว่า ในระหว่างการจัดทำชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ กลไกภายในที่บุคคลและชุมชนพัฒนาขึ้น เมื่อต้องเผชิญกับนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของระบบคิดและกระบวนการที่บุคคลและชุมชนนำมาใช้เพื่อความอยู่รอดเมื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อสร้างเงื่อนไขความสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยนเพื่อปฏิเสธการเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง การหลบหลีกภาวะความกลัวที่มีต่อบุคคลหรือสถานการณ์เพื่อตอบสนองต่อความต้องการอยู่รอดในภาวะวิกฤตที่ปรากฏอยู่ตรงหน้า ล้วนมีความ

นอกจากนี้การวิจัยยังพบอีกว่า ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่นอกเหนือจากการพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาที่เกิดจากภูมิปัญญาของตนแล้ว ยังเกิดปรากฏการณ์ใหม่อีกอย่างน้อย 2 เรื่อง คือ

1. การเรียนรู้สู่การปฏิบัติ

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดตั้งชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ทำให้ทั้ง 4 ชุมชนมีการพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนี้

1. กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ อำเภอเมือง จังหวัด นครสวรรค์ ชุมชนบ้านมอญได้ผลิตเครื่องก

ตาราง 3 แสดงการจัดการความรู้ในชุมชน

สัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ที่ถูกกดทับทางความคิดและการขาดโอกาสแสดงกิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่สาธารณะมานาน ดังนั้น การตอกย้ำซ้ำแล้วซ้ำอีกของนโยบายการพัฒนาสังคมที่ไม่ตระหนักในการปรับตัวของชุมชน หรือ มิติการพัฒนาสังคมแบบ “โรแมนติก” ที่ยังคงมองชุมชนในปัจจุบันว่าเป็นสังคมที่ขาดพลวัตรและมีความสมดุล ตลอดจนการละเลยกระบวนการสร้างวิถีคิดและกลไกใหม่ๆ ของชุมชนเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จึงนับว่าห่างไกลจากการพัฒนาชุมชนไปสู่การเป็นชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้

เครื่องปั้นดินเผา ที่ถือว่าการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ให้ผลิตภัณฑ์ทันต่อความต้องการของตลาด เครื่องกวดดังกล่าวเป็นเครื่องที่ชุมชนค้นคิดประดิษฐ์ขึ้นมาเอง สามารถใช้กับผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมได้เป็นอย่างดี และจากแนวคิดดังกล่าวทำให้กระถางต้นไม้ที่เป็นสี่เหลี่ยมล้วนเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนบ้านมอญทั้งสิ้น

การพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา
กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ จังหวัดนครสวรรค์

การพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ชุมชน
เครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง จังหวัดสุโขทัย

2. กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก มีการนำสีมาจากจังหวัดลำปางที่ใช้เคลือบสีเซรามิกมาใช้ ทั้งนี้ชุมชนเห็นว่า การนำสีมาใช้จะทำให้ผลิตภัณฑ์เพิ่มมูลค่ามากขึ้น ดังนั้น ชุมชนจึงออกแบบด้วยการนำใบเมเปิ้ลมาใช้ และจากการออกแบบของชุมชนเอง ทำให้ผลผลิตสามารถจำหน่ายได้มากขึ้น โดยเฉพาะการจำหน่ายที่มหาวิทยาลัยนเรศวร แหล่งปลูกต้นไม้ในเขตจังหวัดพิษณุโลกและใกล้เคียงมากยิ่งขึ้น รวมทั้งชุมชนสามารถออกแบบชุดน้ำไหลให้เกิดเสียงที่ถือว่าเป็นนวัตกรรมใหม่ สร้างความภูมิใจแก่ชุมชนเป็นอย่างมาก

การพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา กลุ่ม
เครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ จังหวัดพิษณุโลก

3. กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ชุมชนทุ่งหลวง มีการสร้างผลิตภัณฑ์ขนาดใหญ่มากขึ้น เป็นการเพิ่มมูลค่าแก่ผลิตภัณฑ์ในชุมชนเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าผลิตภัณฑ์จะมีขนาดใหญ่และสามารถผลิตได้จำนวนน้อยขึ้น แต่มูลค่าก็เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมเป็นอย่างมาก ลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มจัดสวน กลุ่มทำ รีสอร์ทที่ใช้ในการตกแต่งสวน และมีแนวโน้มว่าตลาดจะตอบรับเป็นอย่างดี

การเรียนรู้สู่การปฏิบัติ ชุมชนเครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง
จังหวัดสุโขทัย

4. กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย อำเภอสรีษัณาลัย จังหวัดสุโขทัย ชุมชนเกาะน้อย ได้นำเทคนิคการเคลือบสีมาใช้ในชุมชน ซึ่งแต่เดิมจะใช้เฉพาะเทคนิคสีลาด ซึ่งจะแตกลายทางด้านใน จากนั้นจะเคลือบสีอีกชั้นหนึ่งมาเป็นการเคลือบสีลาดเฟลสปาร์ การเคลือบสีลาดคอปเปอร์เรต รวมทั้งมีการเคลือบสี 2 ชั้น โดยไม่เสียความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

การพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ชุมชน
เครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย จังหวัดสุโขทัย

2. หลักสูตรท้องถิ่น

จากการที่ชุมชนได้เล็งเห็นถึงประโยชน์ของความรู้ที่จะเผยแพร่ไปสู่เยาวชน รวมทั้งได้มีนักเรียน ได้เข้าไปเยี่ยมชมยังกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมาก ทำให้กลุ่มได้เขียนหลักสูตรขึ้นใช้เอง ดังเช่น กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ ได้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านเครื่องปั้นดินเผาให้กับโรงเรียนวัดยางเอน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และโรงเรียนวัดตาปะขาวหาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งทั้ง 2 โรงเรียนได้นำนักเรียนมาเรียนวิชาศิลปะปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการปั้นจำนวน 1 ภาคเรียน ทำให้ผู้นำกลุ่มต้องเขียนหลักสูตรขึ้นมาเอง สร้างความภูมิใจให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ ชุมชนเกาะน้อย จังหวัดสุโขทัย ได้เปิดหลักสูตรระยะสั้นสำหรับผู้สนใจเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสังคม ซึ่งจะเปิดสอนเฉพาะวันเสาร์ – อาทิตย์เท่านั้น จากการสังเกตพบว่ามีผู้สนใจเป็นจำนวนมากและหลากหลายอาชีพ เช่น นายแพทย์ พยาบาล ครู ตำรวจและข้าราชการในจังหวัด โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น นับว่ากลุ่มเครื่องปั้นดินเผาเป็นกลุ่มที่มีจิตสาธารณะที่เผยแพร่ความรู้ออกสู่ประชาชนทั่วไป รวมทั้งเป็นการเผยแพร่ผลงานเครื่องปั้นดินเผาให้แก่สาธารณะชนให้เป็นที่รู้จักมากขึ้นด้วย

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ทางด้านศิลปกรรมที่จากการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 3 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง พบปัญหาดังต่อไปนี้

1. ปัญหาจากภาครัฐ

หน่วยงานของภาครัฐโดยเฉพาะกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม โดยอุตสาหกรรมจังหวัดได้พยายามเข้าไปพัฒนาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ชุมชนทั้งสิ้น ซึ่งหากประเมินผลของการพัฒนาดังกล่าวแล้ว จัดว่าภาครัฐประสบความสำเร็จล้มเหลว กล่าวคือ ชุมชนทั้งสิ้นไม่สามารถรับเอาวิธีการผลิตไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตอย่างแท้จริง โดยในที่สุดแต่ละชุมชนต่างก็ยังคงใช้วิธีการผลิตแบบเดิม หรือพัฒนาการผลิตของตนขึ้นมาเองเป็นสำคัญ

การพัฒนาดังกล่าว คือ

1.1 การนำเตาแก๊สเข้าสู่กลุ่มเครื่องปั้นดินเผา

หลวง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัยเพื่อหวังลดต้นทุนการผลิต แต่ความเป็นจริงต้นทุนกลับสูงกว่าการเผาที่ใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงด้วยเตาสุ่มที่ชุมชนพัฒนาขึ้นมาจากภูมิปัญญาของตน

1.2 การนำระบบการผลิตด้วยเป็นหมุนและเตาโม่งเข้าสู่ชุมชนของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย มีความขัดแย้งกับวิธีการผลิตเดิมอย่างสิ้นเชิง อีกทั้งเป็นการเปลี่ยนแปลงวงจรการจำหน่าย ด้วยผลผลิตที่ได้เป็นคนละกลุ่มกัน และทั้งยังเปลี่ยนแปลงระเบียบสังคมที่ฝ่ายหญิงเป็นผู้ปั้น – ฝ่ายชายจำหน่ายและสนับสนุนอย่างกะทันหัน การส่งเสริมดังกล่าวจึงล้มเหลวในภาพรวม

ดังนั้น การสนับสนุนหรือส่งเสริมที่จะให้ประสบสัมฤทธิ์ผล ภาครัฐต้องศึกษารากฐานกลวิธีการผลิตเดิมและการจัดการผลิตภายในชุมชนให้กระจ่าง และใช้ข้อเท็จจริงส่วนนั้นเป็นพื้นฐานการพัฒนาและส่งเสริม นอกจากนี้ การส่งเสริมก็มีไฉ่ว่าจะพัฒนาให้ทุกชุมชนก้าวเดินไปในทิศทางเดียวกัน ดังที่พยายามเอาเป็นหมุนเข้าไปให้ชุมชนของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย แต่รัฐจะต้องทำการส่งเสริมให้แต่ละชุมชนพัฒนาเอกลักษณ์ของตนเองให้ได้มาตรฐาน ทั้งด้านกลวิธีการผลิตและรูปแบบผลิตภัณฑ์ เช่น การพัฒนาวิธีการผลิตของชุมชน ส่วนหนึ่งก็ควรจะคงความงามและเอกลักษณ์ของการเป็นเครื่องปั้นดินเผาเนื้อไม่แกร่งที่เผาด้วยเตาสุ่มหรือเตามังกรไว้ด้วย

ดังนั้น จึงต้องส่งเสริมให้นักออกแบบและนักวิจัยสาขาเซรามิกเข้าประจำตามชุมชนเหล่านี้ เพื่อนำพาช่างชุมชนพัฒนารูปแบบและกลวิธีที่คงความมีเอกลักษณ์ของชุมชนให้แต่ละชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผามีเอกลักษณ์ของความ เป็นแบบฉบับของตน และจัดการผลิตที่สอดคล้องหรือที่ความสัมพันธ์กับฐานภูมิปัญญาด้านการผลิตและการจัดการเดิมของชุมชน นอกจากนี้ควรฝังตัวทำงานร่วมกับสมาชิก และชุมชน จนเห็นความสำเร็จทั้งด้านการผลิต การจำหน่าย และการสืบทอดอย่างเห็นคุณค่าและยั่งยืนจากชุมชน

อย่างไรก็ตาม นอกจากหน่วยงานของภาครัฐที่เข้าไปส่งเสริมการผลิตแล้ว ควรมีหน่วยงานของภาครัฐด้านการ

จัดจำหน่ายที่จะต้องร่วมทำงานประสานสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยขึ้นอยู่กับความต้องการและความเป็นไปได้ของชุมชน จนกว่าชุมชนจะพึงตนเองด้านการจัดจำหน่าย เช่น การวิเคราะห์ตลาด การประสานเพื่อการส่งออกทั้งภายในและต่างประเทศรัฐควรเข้ามามีบทบาทและยื่นความช่วยเหลือด้านการอบรมสัมมนาเชิงการจัดการการจำหน่ายในระดับชุมชนด้วย ซึ่งเท่าที่ผ่านมาแม้ว่าภาพของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาจะประสบความสำเร็จ นั่นก็เป็นเพราะการดำเนินการและเรียนรู้การส่งออกด้วยตนเอง โดยมีลูกค้าต่างประเทศเป็นผู้แนะนำ กระนั้นเมื่อพิจารณาถึงความต้องการของตลาดต่างประเทศต่อผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาแล้วยังมีอย่างกว้างขวางมาก ในขณะที่กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ก็มีศักยภาพด้านการผลิตที่สามารถส่งออกได้ แต่การส่งออกก็ยังไม่เกิดขึ้น เพราะว่ากลุ่มเครื่องปั้นดินเผายังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องการส่งออกนั่นเอง ซึ่งรัฐจะต้องเข้ามาดูแลและคุ้มครองในเรื่องนี้

2. ปัญหาการจัดการจากองค์กรของชุมชน

องค์กรภายในชุมชน เช่น สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลยังขาดการพิจารณาส่งเสริมให้การผลิตการจำหน่าย และการใช้ลักษณะเฉพาะของชุมชนด้านการเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาให้เกิดประโยชน์สูงสุด กล่าวคือ

2.1 การผลิตและการจำหน่ายองค์กรภายในชุมชน น่าจะดำเนินการจัดตั้งองค์กรที่มีบทบาทอย่างแท้จริงในการควบคุมคุณภาพการผลิตและการประสานงานเพื่อการจำหน่าย ปัญหาเช่น สหกรณ์ผู้ประกอบการเครื่องปั้นเผามีได้มีบทบาทในการควบคุมคุณภาพการผลิตอย่างแท้จริง ผลก็คือ ปัจจุบันกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาเริ่มได้รับความเคลือบแคลงด้านคุณภาพ โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาประเภทบรรจุ น้ำเช่น กระถางบัว เพราะเมื่อนำไปบรรจุน้ำได้ระยะหนึ่งน้ำจะร่วน นั่นเป็นเพราะการเผาไม่แกร่งและมีรอยร้าว แต่ด้วยกระบวนการตกแต่งสีผิวทำให้ภาชนะดังกล่าวดูไม่มีตำหนิ ก่อนนำไปใช้งาน องค์กรชุมชนจึงควรมีมาตรการต่างๆ เพื่อดูแลกันเองให้ได้

2.2 การจัดการชุมชนของตนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เชี่ยวชาญวัฒนธรรม ลักษณะของกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย จัดเป็นสัญลักษณ์ของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง ในขณะที่

การผลิตเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย จัดเป็นสัญลักษณ์ชุมชนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อไม่แกร่ง ซึ่งแต่ละกลุ่มผลิตภัณฑ์ต่างก็มีบทบาทต่อวิถีและวิถีชีวิตของชุมชนและสังคมมาตั้งแต่อดีตราบจนปัจจุบัน วิธีการผลิตและร่องรอยการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของแต่ละชุมชนต้องหาทางอนุรักษ์และพัฒนาขึ้นเป็นแหล่งศึกษาและท่องเที่ยวในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ชุมชนให้ได้

ปัญหาเช่นที่กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ได้ปล่อยให้เตาทุเรียงซึ่งเป็นทรัพย์สินสมบัติทางภูมิปัญญา ด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งให้เสื่อมสภาพลงอย่างน่าวิตก ซึ่งเตาทุเรียงที่เหลือปรากฏอยู่นั้นสามารถเป็นแหล่งศึกษาเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่น และประการสำคัญมันสามารถเป็นต้นทุนทางสังคมเมื่อองค์กรชุมชนสามารถจัดการให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้

สำหรับกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ที่มีความเข้มแข็งด้านการผลิตที่ขึ้นรูปการตีและวิถีชีวิตทั้งคณาของชุมชน ก็สามารถจัดเป็นแหล่งศึกษาทางมนุษยวิทยาและสังคมวิทยาได้เป็นอย่างดี และสิ่งที่ชุมชนขาดคือ การนำเอาผลิตภัณฑ์ของตนมาจัดวางแสดงบนเส้นทางถนนเข้าหมู่บ้าน เช่น กันกับที่กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ และกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เป็นที่รู้จักและประสบความสำเร็จด้านการจำหน่ายนั้น ปัจจัยหนุนสำคัญก็คือ ร้านจำหน่ายภายนอกชุมชน ซึ่งองค์กรภายในชุมชนสามารถดำเนินการเองหรือเชิญชวนนักธุรกิจเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการได้

3. ปัญหาจากนักวิชาการศิลปะ

กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง อำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย และกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านเกาะน้อย อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ได้รับการเข้ามาพัฒนารูปแบบและกลวิธีศิลปะจากนักวิชาการศิลปะเช่นเดียวกันแต่ชุมชนประสบความสำเร็จด้านการสืบทอด นั่นเป็นผลการเข้าไปตั้งมั่นและยืนหยัดพัฒนาอยู่คู่กับชุมชน โดยนักวิชาการศิลปะอย่างเต็มตัวและพัฒนาบนรากฐานเดิม โดยฝังตัวอยู่

ในชุมชนทั้งในฐานะการแวะพักทำงานหรือเจ้าของกิจการ แต่สำหรับชุมชนกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก กลับตรงกันข้าม คือนักวิชาการเข้าไปพัฒนาเพียงช่วงระยะเวลาอันสั้น และยังเป็นการนำรูปแบบที่ไม่สอดคล้องกับวิถีและวิถีการผลิตเดิม อย่างไรก็ตาม บ้านมอญก็ยังมีศักยภาพที่จะรับการพัฒนาจากนักวิชาการอีกครั้ง เพียงแต่ต้องปรับเปลี่ยนการพัฒนาจากการเปลี่ยนแปลงจากบรรพชนของพวกเขาส่งต่อมาอย่างสิ้นเชิง เป็นการพัฒนาที่อาศัยพื้นฐานการผลิตเดิม และมีวิธีคิดจากการเห็นคุณค่าในความงามของเครื่องปั้นดินเผาแบบเนื้อไม่แกร่งเป็นพื้นฐานการพัฒนา และมีวิธีคิดจากการเห็นคุณค่าในความงามของเครื่องปั้นดินเผาแบบเนื้อไม่แกร่งเป็นพื้นฐานการพัฒนา ประการสำคัญจะต้องฝังตัวพัฒนารูปแบบและกลวิธีร่วมกับชุมชน จนชาวบ้านมองเห็นผลสำเร็จจากการจำหน่ายและสามารถสืบทอดได้อย่างมีชั้นเชิงและยั่งยืน เสียก่อนจึงก้าวออกมา

หากพิจารณาสภาพดินที่ปรากฏในภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะตามเส้นทางของสายน้ำต่าง ๆ จะปรากฏดินเหนียวกระจายอยู่ทั่วไป และมีชุมชนตั้งอยู่บนพื้นดินดังกล่าวมากมายแต่มีเพียงไม่กี่ชุมชนที่สร้างรายได้จากการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากดินเหนียวที่มีอยู่ ซึ่งรัฐหรือชุมชนดังกล่าวสามารถสร้างอาชีพใหม่ให้กับชุมชนได้คือ อาชีพการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยรัฐกับชุมชนจะต้องร่วมกันศึกษาถึงความเป็นไปได้ เพื่อทำการส่งเสริมและพัฒนาอย่างเป็นระบบทั้งด้านการผลิต ด้านรูปแบบและกลวิธีและด้านการจัดจำหน่าย

แน่นอนว่า การพัฒนาอาจจะเห็นผลช้าและต้องใช้ทุนทรัพย์ด้านเวลาและการจัดการในระดับหนึ่ง แต่เมื่อการพัฒนาประสบความสำเร็จก็น่าจะถือเป็นความคุ้มทุนกับการกินคืออยู่ที่ที่จะติดตามมา กับชุมชนต่างๆ อย่างยั่งยืนโดยพิจารณาส่วนดีส่วนเสียจากกรณีศึกษาชุมชนเครื่องปั้นดินเผาของทั้งสี่ชุมชนจากวิจัยเรื่องนี้เป็นแนวทาง